

**Тітко
Ельвіра Валентинівна**

Голова Українського осередку з прав людини та розвитку освітніх новацій,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ**

1. Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. М.: Мысль, 1964. Т. 2. 583 с.
2. Гроций Г. О праве войны и мира. Репринт с изд. 1956 г. М.: Ладомир, 1994. 868 с.
3. Люткине Г. В. Современные концепции войны: философско-политологический анализ. URL: <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10377549%40cmsArticle>.
4. Макиавелли Н. Военное искусство. URL: <http://militera.lib.ru/science/macciaveli/index.html>.
5. Мансуров Т. З. Конфликтология международных отношений: конспект лекций. Казань: Институт социально-философских наук и массовых коммуникаций, 2014. 126 с.
6. Монтегкье Ш. Персидские письма. М.: Academia, 1936 г. 428 с.
7. Платон. Собрание сочинений в 3-х т. М.: Мысль, 1994. Т. 3. 654 с.
8. Старокадомская М. К. Ж.-Ж. Руссо и вопросы войны и мира. URL: <http://Annales.info/books/russo.htm>.
9. Тітко Э.В. Международно-правовые аспекты (СИМІС). Винница. ТОВ «Нилан-ЛТД». 2021. 544 с.
10. Фишер К. Гегель, его жизнь, сочинения и учение. Первый полумтом. История новой философии. М.: Мысль, 1933. Т. VIII. 521 с.
11. Шмитт К. Понятие политического. Киев: Изд. «КНТ». 2021. 672 с.
12. Clausewitz C. Vom Kriege. URL: <http://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/TOC.htm>.

**ТЕОРЕТИКО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД
ОСМИСЛЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ВІЙНИ»**

Здавна в суспільному та політичному житті країни значну увагу приділяють армії, її природі, функціям та відносинам із суспільством, особливо з огляду на те, що на міжнародній арені з'являються «політичні гравці(держави), які мають потужні збройні сили. Отже, армія є основним інструментом ведення війни.

Війна є одвічним супутником розвитку людської цивілізації, саме це й зумовило значну зацікавленість тематикою війни в усі часи. Окреслимо той факт, що узагальнене дослідження військових конфліктів відіграє важливу теоретичну та практичну роль у сфері міжнародного права, зокрема щодо питань підтримки миру, розвитку країн та націй, підтримки та забезпечення безпеки держав. Особливої значущості досліджувана тематика набула в останні десятиліття. Це нерозривно пов'язано з минулими історичними подіями, як-от світові війни та безліч локальних військових конфліктів, що забрали життя мільйонів людей, а також науково-технічним розвитком: винахід ядерної зброї, різноманітних засобів масового знищення, ракетної зброї тощо. Все це може зумовити неминуче знищення як окремих країн, так і всього людства загалом [9].

Філософи античності вказували на необхідність миру без війни, однак ці питання стосувалися насамперед відсутності війни між грецькими державами, тобто міжособних війн. Наприклад, ідеальною державою Платона є держава з повною відсутністю внутрішніх військових конфліктів, але він прославляв тих, хто зміг відзначитися доблестю у війні із зовнішніми ворогами [7].

Подібну думку висловлює й інший античний філософ – Арістотель, який вважав, що основною метою зовнішньої політики є захоплення нових територій та їхніх мешканців. Схожі тенденції наявні також у Стародавньому Римі – держава, яка фактично заклала основи міжнародного права в поняття «*jus gentium*». Це право ніколи не застосовувалося до так званих «варварських народів», а такими римляни вважали всіх, хто не належав до Риму. У відносинах із ними Римська держава завжди застосовувала силу і, якщо цього потребували обставини, безпосереднє ведення воєнних дій. Проте хотілося б акцентувати увагу на поглядах Цицерона, які були доволі прогресивними саме тоді. Він вважав, що до військових методів варто вдаватися лише з огляду на неможливість мирних переговорів, які виявилися безуспішними [3].

Італійський мислитель і політичний діяч Н. Макиавеллі також зробив свій внесок у розвиток військової науки. У своїй праці «Військове мистецтво» він досліджував не лише фрагменти військових дій та всілякі військові хитрощі, а й обґрунтував необхідність регулярної армії.

Макіавеллі окреслює політичну боротьбу як рушійну силу розвитку суспільства. У процесі такої боротьби допустимі будь-які її засоби, зокрема зрада, обман та насильство [4].

Інший діяч, голландець Г. Гроцій, зазначав, що війна є природною сутністю людини та створеної нею ж держави. У своїй праці «Про право війни та миру», що складається з трьох книг, він виокремлює важливі елементи сприйняття військових дій. Гроцій вважається засновником сучасного міжнародного права. На його думку, «війна – це стан силової боротьби». Таке узагальнення об'єднує різного роду війни, про які йтиметься далі. У першій його книзі не лише розкривається саме поняття війни, також автор розподіляє її на справедливу та несправедливу. Друга книга присвячена тлумаченню «справедливих причин» війни. До них автор відносить: покарання, самозахист та відшкодування збитків. А от третя книга Г. Гроція є найактуальнішою. У ній автором розписано правила ведення війни, а також ті методи, які неприпустимі під час воєнних дій. Він виокремлює три основні правила: «На війні дозволено лише те, що є необхідним для досягнення поставленої мети; треба дотримуватися права, яке виокремлюється не лише із самого джерела війни, але й з умов, що постійно виникають впродовж війни; деякі наслідки діянь не становлять правопорушень, хоча, як навмисні, є недозволеними». Гроцій також вказує на умови, які призведуть до якнайшвидшого завершення війни [1]. Як бачимо, внесок Г. Гроція у розвиток військової справи досить вагомий, а його напрацювання взяті за основу правил ведення війни. Автор акцентує увагу на такому стані, коли люди відчують страх, і саме цей страх спонукає їх ставати суспільством. Передумовами війн між державами, на думку Т. Гоббса, є прагнення до першості у тій чи іншій сфері, збагачення, суперництво або марносластво [1].

Видатний французький мислитель Ш. Монтеск'є також обговорював війну. Просвітитель у своїх працях не надавав теологічного забарвлення війні, а стверджував, що військові дії ведуться виключно людьми, без божественних чи інших надприродних причин. Він також наголошує на тому, що феодалні війни завдають непоправної шкоди міжнародній торгівлі. Автор є відвертим борцем за мир та співробітництво народів, хоча загалом не заперечує війни. У своїх роздумах виокремлює два типи війни: оборона від ворога, який напав, або допомога військовим союзникам [6].

Ж.-Ж. Руссо, французький мислитель епохи Просвітництва, був противником війни, оскільки вважав, що вона безпосередньо не здатна вирішити жодного конфлікту, а несе лише розруху, лихо та страждання для народів, які беруть участь в ній. Щоб уникнути воєн, на його думку, потрібно створити «мирні спілки» між державами. Такий союз не лише цілком досяжний, а і є вершиною розвитку міжнародних відносин. Ж.-Ж. Руссо закликав країни створити таку міжнародну організацію, яка зможе мирно вирішувати будь-які проблеми. Він вважав, що її успішне існування можливе за умови федерації держав, де деспотизм знищено, а народ є повноправним власником своєї країни, тому зацікавлений у підтриманні вічного миру. Хоча подібну ідею й підтримувало багато просвітників, саме Руссо вбачав її не в необхідності зміни міжнародних відносин, а в зміні державного устрою та спільної демократії [8].

Доцільно згадати німецького філософа Г. Гегеля, який був противником війни, а пізніше почав розвивати теорію правомірності війни. Так, наприклад, у праці «Феноменологія духу» Г. Гегель намагається розкрити глибинний першопочаток війн крізь «потребу рефлексованого в собі дійсного духу», що проявляється, з одного боку, в економічній незалежності деяких індивідів та їхніх сімей, а з іншого – у спробі влади підкорити їх [10].

Разом з тим, німецький офіцер, військовий теоретик ХІХ століття Карл фон Клаузевіц, у своїй відомій роботі «Про війну» (1832 р.) дає таке визначення: «Війна – це акт насильства, який змушує супротивника виконати нашу волю»; «Війна – невід'ємна частина конкуренції, такої ж боротьби людських інтересів і вчинків». До того ж Клаузевіц вважав, що головна мета ведення війни криється саме в політичній сфері: «Політична мета як початковий мотив війни є мірилом і для намірів, які мають бути досягнуті завдяки віяловим діям, і для визначення обсягу необхідних зусиль». З огляду на таке сприйняття автором поняття війни, можна дійти невтішного висновку, що війна є прямим продовженням політики. Будь-які військові дії, навіть між цивілізованими народами, зумовлені політичними мотивами [12].

Як зазначив представник німецької класичної школи реалізму ХХ ст. К. Шмідт, «...Війна є збройною боротьбою між організованими політичними об'єднаннями... Істотним у понятті зброї є те, що це засіб фізичного вбивства людей» [11].

У різних довідниках «війна» у термінах та визначеннях подається, як суспільно-політичне явище, пов'язане з докорінною зміною характеру відносин між державами (націями) та переходом протиборчих сторін від застосування ненасильницьких форм і способів боротьби (вирішення протиріч) до прямого застосування зброї, а також інших насильницьких засобів для досягнення певних політичних та економічних цілей. За своєю внутрішньою сутністю війна є продовженням політики країн та їхніх правлячих еліт засобами збройного насильства..

У ХХ столітті проблематика війни набула особливого значення, що, безумовно, пов'язано з двома світовими війнами, масштаби яких були небаченими раніше. В зазначений період інтенсивно почали розвиватися рухи за відмову від війни та будь-яких насильницьких дій. Наприклад, норвезький соціолог Й. Галтунг розглядає міжнародні конфлікти через соціологічний аналіз внутрішньої структури держав, а також структури їхніх міжнародних відносин крізь означення «рівність–залежність», що в подальшому стало основою його «теорії структурного насильства». Згідно з цією теорією, виникнення війни пов'язане зі зміною балансу універсальної міжнародної системи, коли найрозвиненіші країни відіграють роль гнобителів слаборозвинених держав. Галтунг вважає, що породження конфліктів часто пов'язане з кризами, з-поміж яких можна виділити: насильство, бідність, екологічні проблеми та порушення прав людини [5].

Зазвичай в сучасному міжнародному праві війна як метод досягнення мети повністю нівелюється. Пов'язано це з безліччю військових конфліктів, пережитих людською цивілізацією, утвердженням прав людини, принципів гуманізму та мирного існування. Окремо слід зазначити, що права людини прямим чином впливають на принципи ведення війни. Отже, слід вказати, що права людини – це комплекс невід'ємних прав, свобод та юридичних можливостей, які надаються кожному без будь-яких обмежень для існування й розвитку людини в конкретно-історичний період із певним рівнем життя, який має бути доступним для всіх без винятку та закріпленим у правових актах. Зауважимо, що їхнє виникнення є реакцією на придушення волі людей у різних сферах: політичній, економічній, соціальній, культурній тощо. Хоча перші засвідчення прав людини ми можемо спостерігати впродовж усієї історії людства, свого активного розвитку ця сфера досягла саме після закінчення Другої світової війни. Можна стверджувати, що своєрідною умовою для розвитку прав людини стали власне жорстокі способи та методи ведення воєнних дій [9].

Однак сучасний світ та сучасні умови сьогоденні знову повернули цивілізаційний світ до збройної агресії з страшними та непоправними втратами, безвідповідальністю, порушенням норм міжнародного права та права людини.

Збройний конфлікт має серйозні наслідки, так цивільні особи, які опиняються в зоні збройного конфлікту, часто стають жертвами насильства, включаючи порушення прав людини, такі як вбивства, знущання, примус до різного виду насильницьких дій та інших форм жорстокості. Тому, дуже важливим постає питання, щоб армія, виконувала свою пряму роль у дотриманні норм міжнародного гуманітарного права та принципів прав людини, де особливе значення має безпосередньо взаємодія між армією та громадянським суспільством, зокрема цивільним населенням, а саме осмислення важливості захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту.

Сьогодні ведення військових дій супроводжують не лише військовими засобами, а й терористичними діями, які спрямовані проти цивільного населення. Війна має серйозні наслідки для людей, суспільства та економіки в цілому. Вона є причиною втрати, знищення, переміщення та багатьох змін у різних сферах.

Війна, збройна агресія ніколи не вирішували проблеми світу. Війна традиційно сприяє руйнуванню та загибелі, а не миру та встановлення стабільності. Однак, окремих випадках можлива наявність необхідності вживання сили для захисту прав людини або відстоювання суверенітету, проте загальний принцип існує в тому, що мирні шляхи, перемовини, медіація та дипломатія в цілому є більш важливими для вирішення будь-яких проявів конфліктів.

Крім того, забезпечення соціально-економічного розвитку, освіти, добробуту та розвитку демократії може сприяти зменшенню конфліктів та підтримки світу. Здійснення зусиль для побудови толерантного та справедливого суспільства є фактором для вирішення багатьох проблем.

Саме тому, сьогодні, як ніколи, в сучасному світі система міжнародних прав та міжнародних відносин постає з викликами, пов'язаними з реалізацією відновлення, упорядкування та встановлення нового світового порядку, а також з питаннями притягнення до відповідальності. У контексті відновлення та упорядкування світового порядку необхідно укріпити міжнародні інституції, такі як Організація об'єднаних націй (ООН), Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд та інші, для забезпечення виконання норм міжнародного права та вирішення існуючих збройних конфліктів.